سنجش تطبیقی بافت‌های تاریخی، فرسوده و نوساز شهری در کلان شهر مشهد(نمونه موردی محلات سرشور، آبکوه و اردام)

دکتر قدیر صیامی[۱](نویسنده مسئول)
فهیمه باقرزاده[۲]

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳ /۱/۲۶
تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳ /۳/۲۳
شماره صفحات: ۱۰۰-۸۳

چکیده

مفهوم پایداری اجتماعی محلات، رویکردی جدید در طراحی و برنامه‌ریزی محلات شهری است که برنامه‌ریزی را در راستای آفرینش، ارتقا و پایداری ساختار محلات شهری به کار می‌گیرد. هدف این مقاله، ارزیابی اصول، معیارها و شاخص‌های پایداری اجتماعی در نمونه محلات بافت‌های مختلف شهر مشهد است. روش‌شناسی انجام این پژوهش ازنظر هدف تحقیق، تحلیلی-توصیفی و از منظر چارچوب پژوهش، کاربردی-توسعه‌ای است که به شیوه پیمایشی و در سطح محلات دو طرح اردام، سرشور و آبکوه انجام شده است. ابزار جمع‌آوری اطلاعات، مشاهدات، مصاحبه و نیز پرسشنامه‌های محقق ساختهٔ مبتنی بر معیارهای اجتماعی همراه با برخی زیرمعیارها در الگوی محلات پایدار شهری است که به تعداد ۷۸ عدد برای محله اردام، تعداد ۸۳ عدد برای محله سرشور و تعداد ۱۱۸ عدد برای محله آبکوه به شیوه نمونه‌گیری منظم از سطح محلات فوق به دست آمد. همچنین در این پژوهش برای تعیین ارزیابی پایداری محلات و وزن دهی شاخص‌ها از روش آنتروپی شانون و تکنیک SAW[۳] استفاده شده است. نتایج این پژوهش نشان داد محله دو طرح اردام با بافت جدید و انسان‌ساخت با کسب رتبه ۰,۹۱۶۱ نسبت به محلات تاریخی سرشور با رتبه ۰,۵۹۸۹ و فرسوده آبکوه با رتبه ۰,۳۶۳۳ از پایداری اجتماعی بیشتری برخوردار است.

کلیدواژه ها:

محله پایدار اجتماعی، مشهد، محلات سرشور، آبکوه و اردام.

۱-استادیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری و عضو هیئت علمی دانشگاه بین المللی امام رضا (ع)
siami.FUM@gmail.com
۲- کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری دانشگاه بین‌المللی امام رضا (ع)
FahimehBagherzadeh@gmail.com

3-Simple Additive – Weighting method

۱-مقدمه

از منظر توسعه پایدار شهری، شهر خوب، شهری است که رفاه و سعادت شهروندان را بهبود بخشیده و رابطهای متعادل با محیط محلی و جهانی خود برقرار کند. در این شهر، شکل و ساختار خوب شهر دارای عملکرد مطلوبی بوده، بیان‌کننده تاریخ، خاطرات جمعی، ارزش‌ها، اعتقادات و غرور شهر و شهروندان است (لینچ، ۱۳۷۶). در شهر پایدار، عموماً شاخص‌هایی چون برابری بین نسلها، برابری در حفاظت از منابع طبیعی (و زندگی در چهارچوب ظرفیت و تحمل آن)، استفاده از منابع تجدید نشدنی، بقای اقتصادی و تنوع، جامعه خوداتکا، رفاه فردی و رفع نیازهای اساسی افراد جامعه مورد تأکید است (Maclaren, 1996).

در راستای تحقق چنین رویکردی، استفاده بهینه از فضای شهری، حملونقل، کاربری اراضی، مصرف انرژی، تولید زباله و جلب مشارکت شهروندان امری ضروری تلقی می‌گردد (برآبادی، ۱۳۸۳). ازجمله ابعاد پایداری شهرها در فرایند توسعه، «توسعه پایدار اجتماعی» در شهرهاست که متضمن توانایی مداوم یک شهر برای کارایی طولانی‌مدت به‌عنوان محیطی زیست پذیر برای توسعه تعاملات، ارتباطات و فرهنگ انسان است. پایداری اجتماعی در مورد بقای طولانی‌مدت یک واحد اجتماعی زیست پذیر است (ایفاچل و هگاگ، ۱۹۹۳).

این دیدگاه، شهر را به‌عنوان فضایی برای برآورده شدن نیازهای اجتماعی به تصویر می‌کشد و بر اینکه شکل فیزیکی شهر زمینه فراهم آوری نیازهای اجتماعی را ممکن می‌سازد، اشاره دارد (Ancell, Thompson-Fawcett, 2008).

موضوع پایداری اجتماعی در شهرهای ایران در بافت‌های مختلف شهری به‌عنوان موضوعی مهم، پیوسته مورد غفلت واقع‌شده است. جامعه شهرنشین ایران در طول ۵۰ سال اخیر از ۱۰ درصد به ۶۰ درصد فزونی یافته است. ازاین‌رو در جامعه شهری ایران و در قالب یک مدیریت توسعه‌یافته همگام با رشد روزافزون خود می‌بایست شغل، مسکن، آموزش و بهداشت شهروندان را تأمین می‌کرد بی‌آنکه کمترین تخریب را به محیطزیست وارد نماید (بحرینی، ۱۳۷۷)؛ درحالی- که شهرهای امروز ایران، مشکلات بسیاری در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی دارند. ازاین‌رو در طراحی و پیشبرد هر برنامه‌ای در مسیر توسعه‌یافتگی علاوه بر نگاه هماهنگ به بخش‌ها و مناطق مختلف، نباید اهداف اصلی، یعنی انسانی بودن و پایدار بودن توسعه را از یاد برد (جمعه پور، ۱۳۸۴).

در شهرها، روند شکل‌گیری محله‌های قدیمی که در طول دورهای طولانی شکل‌گرفته بودند، به- گونه‌ای بود که در پاسخگویی به نیازهای فردی و اجتماعی ساکنین از کارآیی لازم برخوردار باشند. اما به نظر می‌رسد دگرگونی در عوامل مختلف اقتصادی، اجتماعی، ارتباطی، زیست‌محیطی و کالبدی شهرها به‌طور عام، و در محله‌ها به‌طور خاص، اثرات منفی قابل‌توجهی در کارآیی آن‌ها در پاسخگویی به نیازهای ساکنین داشته است.

در این میان برخی از محله‌های جدید و انسان- ساخت که در اوایل نهضت شهرسازی معاصر برنامه‌ریزی، طراحی و احداث گردیدند، رو به انحطاط و زوال گذاشته، و برخی دیگر از تداوم حیات و رونق زندگی برخوردار بوده و به عبارتی پایدار مانده‌اند. بررسی نظریه‌های فوق، نشان می‌دهد که توسعه محله‌ای پایدار، هنوز موردتوجه جدی قرار نگرفته است (عزیزی، ۱۳۸۵). این مقاله با هدف بررسی محلات در سه بافت شهری ازجمله بافت فرسوده که به عنوان نمونه می‌توان به محله آبکوه اشاره کرد و بافت تاریخی برگرفته از محله تاریخی سرشور و بافت جدید انسان‌ساخت که مصداق آن، محله دو طرح اردام است، در راستای توسعه پایدار اجتماعی ارزیابی می‌کند، که در آن ابتدا به بررسی ادبیات موضوع در زمینه تعریف پایداری اجتماعی و مفاهیم آن پرداخته می‌شود و در قالب تحلیل ویژگی‌های محله پایدار اجتماعی و رویکرد توسعه محله‌ای و نیز با استفاده از متغیرها و شاخص‌های این بعد از توسعه پایدار شهری، به ارزیابی محلات راستای پایداری اجتماعی با استفاده از روش آنتروپی شانون و SAW پرداخته می‌شود

۲-بیان مسئله

شهر مشهد به‌عنوان بزرگ‌ترین مادرشهر شرق

ایـران و دومیـن شـهر پرجمعیـت کشـور محسـوب می‌شـود (جـوان و سـیدی، ۱۳۸۴: ۵۶). هسـته اولیـه آن به‌تدریـج از بـه هـم پیوسـتن سـه کانـون، یعنـی شـهرک نوقـان، قریـه سـناباد و مجموعـه حـرم مطهـر حضـرت رضـا (ع) به‌وجـود آمـده اسـت (رضوانـی، ۱۳۸۴). در دهـه اخیـر، به‌ویـژه در دهـه ۶۵-۱۳۵۵ رشـد کالبـدی شـهر بـر رشـد جمعیتـی آن پیشـی گرفتـه و بـه حـدود سـه برابـر رسـید. در همیـن دوره در حـدود ۱۸ آبـادی در شـمال و شـرق مشـهد در پیکـر شـهر ادغـام شـد و توسـعه ناپیوسـته و پراکنـده و نامـوزون پیرامـون شـهر به‌ویـژه در محـور مشـهد- چنـاران تـا شـعاع چهـل کیلومتـر ادامـه یافـت (مهدیـزاده، ۱۳۸۵: ۱۱۳).

صرف‌نظـر از ناکارآمـدی طرح‌هـای جامـع و تفصیلـی شـهر مشـهد و ضـرورت بازنگری‌هـا جـدی در آن (رهنمـا، ۱۳۹۰: ۷۶)، بسـیاری از توسـعه‌های اخیـر در ایـن مادرشـهر، همچـون اغلـب توسـعه‌های اخیـر شهرسـازی در ایـران کـه بـه گسسـت در سـاختار فضایـی محـلات و از بیـن رفتـن هویـت کالبـدی، سـاختار اجتماعـی پیوسـته میـان سـاکنان و کاهـش ارتبـاط چهـره بـه چهـره آن‌هـا شـده اسـت (خاکپـور و همـکاران، ۱۳۸۸: ۵۷).

محلـه قاسـم‌آباد مشـهد نیـز متأثـر از رویکردهـای جدیـد و عمدتـاً مدرنیسـتی و بـدون توجـه بـه مفهـوم سـنتی محلـه در ایـن شـهر احـداث و توسـعه‌یافته اسـت. یکـی از محـلات اولیـه و تاریخـی کـه بـا مفهوم سـنتی محلـه شـکل‌گرفته اسـت محلـه سرشـور نـام دارد. همچنیـن بـا توسـعه کالبـدی شـهر مشـهد محلـه فرسـوده آبکـوه در دل شـهر جـای گرفتـه اسـت. ایـن محـلات هـر یـک از بافت‌هـای گوناگـون شـهری اسـت کـه در کلان‌شـهر مشـهد بـدون توجـه بـه شـاخص‌های پایـداری اجتماعـی در طراحـی و برنامه‌ریـزی در سـاختار یـک محلـه همچـون سـلامتی، کار، فقـر، آمـوزش، مشـارکت اجتماعـی، مسـکن و امنیـت شـکل‌گرفته‌اند. لـذا در پـی دسـتیابی بـه اینکـه مهم‌تریـن معیارهـا و شـاخص‌های محـلات پایـدار اجتماعـی بـرای سـنجش میـزان پایـداری محـلات در بافت‌هـای مختلـف مشـهد چیسـت؟ و بـا توجـه بـه ارزیابـی «توسـعه پایـدار اجتماعـی محلـه‌ای» کـدام محلـه در بافت‌هـای مختلـف شـهری پایدارتـر اسـت؟ ازایـن‌رو هـدف ایـن مقالـه ارزیابـی محـلات در بافت‌هـای مختلـف شـهری از منظـر شـاخص‌های توسـعه پایـدار اجتماعـی خواهـد بـود.

۳- اهداف تحقیق

۳-۱- هدف اصلی:

-سـنجش تطبیقـی شـاخص‌های پایـداری اجتماعـی در محـلات اردام، سرشـور و آبکـوه

۳-۲- اهداف فرعی:

- معرفـی رویکـردی جدیـد در سـنجش شـاخص‌های پایـداری اجتماعـی محلات شـهری
- ارزیابـی معیارهـای پایـداری اجتماعـی در نمونـه محـلات بافت‌هـای مختلـف شـهری و دسـتیابی بـه پایدارتریـن محلـه

٤- پیشینه تحقیق

- حکمـت نیـا و زنگی‌آبـادی (۱۳۸۳) مقالـه‌ای بـا عنـوان «بررسـی و تحلیـل سـطوح پایـداری در محـلات شـهر یـزد و ارائـه راهکارهایـی در بهبـود رونـد آن» نوشـته‌اند. روش پژوهـش توصیفـی – تحلیلـی اسـت و از مدل‌هـای کمـی و نرم‌افزارهـای رایانـه‌ای استفاده‌شـده اسـت. بـر اسـاس بررسـی‌های صـورت گرفتـه درمجمـوع از ۴۵ محلـه بررسی‌شـده، ۴ محلـه در حـال پایـدار، ۲۸ محلـه نیمـه پایـدار و ۱۳ محلـه کـه اکثـراً در محـدوده بافـت قدیـم شـهر و حاشـیه آن واقع‌شـده‌اند، ناپایـدار بوده‌انـد.

ایـن مقالـه عمدتـاً بـه توسـعه پایـدار و ابعـاد توسـعه پایـدار توجـه نمـوده ولـی پژوهـش حاضـر بیشـتر بـه پایـداری اجتماعـی کـه یکـی از ابعـاد توسـعه پایـدار اسـت، پرداختـه و پایـداری بـر اسـاس شـاخص‌های اجتماعـی بررسی‌شـده اسـت.

- فرهـودی، رهنمایـی، تیمـوری (۱۳۹۰) پژوهشـی بـا عنـوان «سـنجش توسـعه پایـدار محله‌هـای شـهری بـا اسـتفاده از منطـق فـازی و سیسـتم اطلاعـات جغرافیایـی» انجـام داده‌انـد. هـدف ایـن مقالـه سـنجش میـزان پایـداری در سـطح محـلات منطقـه ۱۷ شـهرداری تهـران بـا اسـتفاده از روش ترکیبـی منطـق فـازی و سیسـتم اطلاعـات جغرافیایـی اسـت و نتیجـه به‌دسـت‌آمده نشـان می‌دهـد کـه وضعیـت پایـداری محله‌هـای شـهری منطقـه ۱۷ در سـطح متوسـط و پاییـن از آن قـرار دارنـد.

در ایـن مقالـه از روش تطبیقـی منطـق فـازی و

سیستم اطلاعات جغرافیایی برای سنجش پایداری استفاده‌شده ولی در پژوهش حاضر به پایداری اجتماعی پرداخته‌شده است.

- سالمی، همزه‌ای، میرک زاده (۱۳۹۰) تحقیقی با عنوان «سنجش پایداری اجتماعی زنان روستایی شهرستان سنقر» انجام داده‌اند. بر اساس نتایج به‌دست‌آمده وضعیت اجتماعی زنان روستایی در هیچ‌کدام از ۸ دهستان سنقر در سطح پایدار قرار نداشت.

- عنابستانی، خسرو بیگی، تقی لو، شمس‌الدینی (۱۳۹۰) تحقیقی با عنوان «سطح‌بندی پایداری توسعه با استفاده از فن تصمیم‌گیری چند معیاره برای روستاهای شهرستان کمیجان با استفاده از روش آنتروپی شانون و تحلیل چند معیاره برنامه‌ریزی» انجام داده‌اند که هدف اصلی این مقاله ارزیابی پایداری توسعه به‌منظور سطح‌بندی در نواحی روستایی است.

- پوراحمد، فرجی ملایی، عظیمی، لطفی (۱۳۹۰) تحقیقی با عنوان «تحلیل طبقه‌بندی کیفیت زندگی شهری با روش SAW» انجام داده‌اند. در این مقاله هدف اصلی تحلیل طبقه‌بندی کیفیت زندگی شهری در شهر بابلسر است همچنین از روش توصیفی تحلیلی و برای تعیین رتبه کیفیت زندگی در محلات شهر بابلسر از روش آنتروپی و SAW استفاده‌شده است.

پژوهش حاضر به ارزیابی پایداری اجتماعی به‌عنوان یکی از ابعاد توسعه پایدار در بین محلات اردام، سرشور و آبکوه با استفاده از روش آنتروپی شانون و تکنیک SAW پرداخته است.

۵- روش تحقیق و مراحل آن

روش‌شناسی انجام این پژوهش ازنظر هدفِ تحقیق، تحلیلی - توصیفی و از منظر چارچوبِ پژوهش، کاربردی - توسعه‌ای است که به شیوه پیمایشی و در سطح محله دو طرح اردام در منطقه ده، محله سرشور در منطقه هشت و محله آبکوه در منطقه یک شهرداری مشهد انجام می‌شود. روش جمع‌آوری اطلاعات (میدانی، اسنادی) و ابزار جمع‌آوری اطلاعات، مشاهدات، مصاحبه و نیز پرسشنامه‌های محقق ساخته مبتنی بر معیارهای اجتماعی همراه با برخی زیرمعیارها در الگوی محلات پایدار شهری است که به تعداد ۷۸ عدد برای محله اردام، تعداد ۸۳ عدد برای محله سرشور و تعداد ۱۱۸ عدد برای محله آبکوه به شیوه نمونه‌گیری منظم از سطح محلات فوق به دست آمد. اطلاعات جمع‌آوری‌شده با استفاده از روش آنتروپی شانون و تکنیک SAW مورد ارزیابی قرارگرفته است؛ بر اساس روش آنتروپی شاخص‌های پایداری اجتماعی (عدالت، بهداشت، آموزش، مسکن، امنیت و جمعیت) وزن دهی گردیده و جهت تعیین رتبه محله پایدار از مدل SAW استفاده‌شده است. درنهایت محله پایدارتر در مقایسه با دیگر محلات مشخص گردیده است.

٦- محدوده و قلمرو پژوهش

کلان‌شهر مشهد ازلحاظ تقسیمات مناطق شهرداری شامل دوازده منطقه شهرداری و منطقه ویژه ثامن با خصوصیات متفاوت است که محلات مورد ارزیابی واقع در مناطق یک، هشت و ده مشهد می‌باشند.

٦-۱محله دو طرح اردام

حوزه شمال غرب مشهد شامل سه منطقه دو، دوازده، ده شهرداری است. حوزه موردمطالعه (قاسم-آباد) واقع در منطقه ده شهرداری مشهد با وسعت ۱۹۱۸ هکتار و جمعیتی معادل ۲۱۵،۶۸۶ نفر است (پایگاه اطلاع‌رسانی شهرداری مشهد، ۱۳۸۹). محله دو طرح اردام، در ناحیه سه منطقه ده تقسیمات شهرداری شهر مشهد واقع‌شده و جزء بافت جدید شهر است. محله مذکور از شمال به خیابان دکتر حسابی، از جنوب به بلوار شاهد، از شرق به بلوار حجاب و از غرب به بلوار امامیه محدودشده است.

مساحت این محله ۲۵ هکتار و جمعیت وضع موجود محله ۶۱۰۲ نفر می‌باشد. هم‌جواری این محله از سمت شرق با محله سه، از غرببا محله یک و از جنوب با محله هشت طرح اردام است و همچنین می‌توان ذکر کرد که سمت شمال این محله به مرز محله‌بندی طرح اردام محدود گردیده است. این محله قدمتی بالغ بر ۲۰ سال دارد و به‌طورکلی برنامه‌ریزی و طراحی این محلات طبق اصول شهرسازی انجام‌گرفته است (مهندسان مشاور نقش محیط).

٦-۲محله سرشور

شـهرداری منطقـه هشـت ازنظـر وسـعت ۱۰۹۷ هکتـار مسـاحت دارد؛ محلـه سرشـور واقـع در ایـن منطقـه دارای ۷۶,۲۲ هکتـار مسـاحت و ۵۳۲۴ نفـر جمعیـت می‌باشـد و جـزء بافـت تاریخـی شـهر اسـت (مهندسـان مشـاور توسـعه شـهر و آمایـش محیـط). ایـن محلـه از شـمال بـا خیابـان خسـروی نـو از شـرق بـا خیابـان امـام رضـا از جنـوب بـا خیابـان دانـش و از غـرب بـا خیابـان آخونـد خراسـانی هم‌جـوار اسـت. ایـن محلـه قدمتـی بالـغ بـر بیـش از ۵۰ سـال دارد و جـزو محـلات (اولیـه شـهر مشـهد) تاریخـی و هویتـی می‌باشـد. از مشـخصات اصلـی، حسـاس و مهـم ایـن محلـه می‌تـوان بـه هم‌جـواری آن بـا حـرم مطهـر و هویـت تاریخـی آن نـام بـرد کـه تأثیـر بسـزایی در پایـدار مانـدن ایـن محلـه تاکنـون داشـته اسـت.

٦-۳محله آبکوه

در محـدوده مرکـزی منطقـه یـک شـهرداری مشـهد واقع‌شـده اسـت. مسـاحت محـدوده موردمطالعـه، برابـر ۳۹/۴ هکتـار اسـت کـه ۲/۵۷٪ از کل مسـاحت منطقـه یـک را در بـر می‌گیـرد. محـدوده موردنظـر از شـرق بـه خیابـان راهنمایـی، میـدان راهنمایـی و بلـوار سـازمان آب، از جنـوب بـه خیابان‌هـای سـناباد و فرهـاد ۲۵، از غـرب بـه خیابان‌هـای بیسـتون و فرهـاد و از شـمال بـه خیابـان شـهید صادقـی ۸ منتهـی می‌گـردد. همچنیـن محـدوده موردمطالعـه در مجـاورت محـلات مسـکونی همچـون فلسـطین، فرهـاد، سـجاد و شـهرک گاز واقـع گردیـده اسـت (مهندسـان مشـاور نقـش آذیـن شهر)(نقشـه ۱).

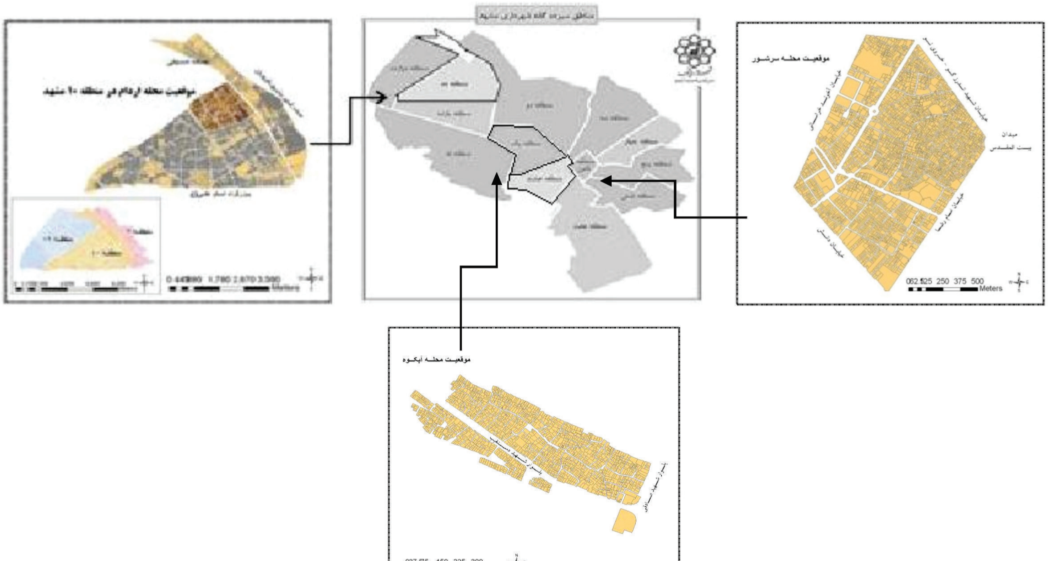
۷-مفاهیم، دیدگاه‌ها و تعاریف

۷-۱ توسعه پایدار

ازنظـر لغـوی «توسـعه پایـدار» معـادل واژه Sustainable Development و بـه معنـای توسـعه‌ای اسـت کـه می‌توانـد به‌طـور نامحـدود یـا در یـک دوره زمانـی مشـخص ادامـه یابـد (رحیمـی، ۱۳۸۳). مفهـوم توسـعه پایـدار بـه تغییـرات شـهری و بـه فـرم کالبـدی شـهر نیـز توجـه دارد و نکاتـی ماننـد برنامه‌ریـزی آموزشـی، بهداشـتی و رفـاه اجتماعـی را نیـز در برگرفتـه اسـت (مجتهـدزاده، ۱۳۷۸).

در همیـن راسـتا توجـه و تمرکـز پایـداری اجتماعـی بـه حفاظـت و بهبـود رفاه نسـل‌های آینـده و کنونی معطوف می‌شـود (Chiu, 2003).همچنیـن بـه توسـعه‌ای گفته می‌شـود کـه نیازهای نسـل فعلـی را برآورده سـازد بدون آنکـه بـرآورده شـدن نیازهـای نسـل‌های آینـده را بـه مخاطـره بینـدازد(WCED, 1987).

لینـد براندفـری نیـز مجموعـه‌ای از معیارهـای پذیرفته‌شـده پایـداری شـهر را در کاهـش اتـکا بـه خـودرو در جابه‌جایـی (به‌ویـژه خودروهـای شـخصی)، افزایـش فشـردگی کالبـدی در توسـعه شـهری، حفاظـت

نقشه ۱)موقعیت محلات در مناطق شهرداری مشهد

و احیای نظام‌های طبیعی در شهر و منطقه پیرامون آن، کاهش مصرف منابع و تولید آلودگی در شهر و منطقه مربوط به آن، بهبود زیست پذیری اجتماعات شهری، پایندگی تقویت اقتصاد شهری، اصلاح نظام اداری و حکمرانی شهری می‌داند (صرافی، ۱۳۸۴). ازاین‌رو یک پروژه شهری زمانی می‌تواند گویای پایداری شهری باشد که توازن در محیط زندگی ایجاد کند و عدم تعادل اجتماعی و شکاف اجتماعی کاهش بیابد و کیفیت زندگی در کل بهبود پیدا کند (Enyedi, 2002).

توسعه پایدار سازش و توافقی مشخص در بین اهداف اجتماعی، اقتصادی و محیطی یک جامعه است، که زمینه خوشبختی و رفاه نسل‌های فعلی و آتی را فراهم سازد (Ciegis et al.,2009).

۷-۲توسعه پایدار اجتماعی

به نظر چیو (۲۰۰۳) «برای پایدار بودن اجتماعی، توزیع و مصرف منابع و دارایی‌ها باید عادلانه بوده، ارتباطات متوازن اجتماعی و کیفیت مورد قبولی از زندگی وجود داشته باشد»این دیدگاه‌ها در کار ایفاچل و هگاک (۱۹۹۳) بر تحلیل پایداری اجتماعی شهری دیده می‌شود که بر سه مبحث مهم تساوی، حس اجتماعی و شهری تأکید دارد. آن‌ها اظهار می‌دارند که «مطمئناً مباحث اجتماعی مهم دیگری نیز در حوزه شهری وجود دارند اما این سه موضوع در برنامه‌ریزی توسعه شهرها غالب‌اند.
(Ancell, Thompson-Fawcett, 2008)

در راستای تعریف پایداری اجتماعی، پلسه و استرن(۲۰۰۰) این مفهوم را این‌گونه تعریف می‌کنند: «توسعه‌ای (و یا رشدی) که با تکامل متوازن جامعه مدنی سازگاری داشته، محیطی را پرورش می‌دهد که هدایتگر زندگی جمعی همساز با گروه‌های مختلف فرهنگی و اجتماعی باشد، درعین‌حال با بهبود کیفیت زندگی تمامی اقشار جامعه، یکپارچگی اجتماعی را تقویت می‌کند.» تعریف بالا پایداری اجتماعی را به‌وسیله عملکرد جمعی جامعه و مباحث کیفیت زندگی هر فرد موردبررسی قرار می‌دهد
(Jenks, Jones, 2010).

برای درک پایداری اجتماعی باید آن را از دیدگاه‌های متعدد موردبررسی قرار داد. یکی از این دیدگاه‌ها بر جنبه چندبعدی پایداری اجتماعی تکیه دارد که توسط منزی و همکارانش در کتاب پایداری اجتماعی در محیط‌های شهری، موردبررسی واقع‌شده است. این دیدگاه بر تأثیر اجتناب‌ناپذیر ابعاد مختلف پایداری، اقتصادی، زیست‌محیطی، اجتماعی و سیاسی، بر یکدیگر اشاره دارد. بر اساس این دیدگاه مفهوم پایداری اجتماعی را می‌توان در رابطه با جنبه‌های دیگر پایداری موردنظر قرار داد. دیدگاه دیگری که در همین کتاب موردبررسی واقع‌شده است، بر مقیاس بومی در کنار توجه به اهداف جهانی پایداری اشاره دارد.

برای اجرای بسیاری از راهکارهای مطرح‌شده در کنفرانس سازمان ملل متحد درباره محیط‌زیست و توسعه در ریو در سال ۱۹۹۲، هر دولتی با توجه به شرایط اجتماعی، اقتصادی و سیاسی خود و با در نظر گرفتن اهداف جهانی توسعه پایدار عمل می‌کند. ازآنجایی‌که مفاهیم موجود در پایداری اجتماعی به شرایط و ویژگی‌های خاص هر محلی وابسته است، اجرای اهداف پایداری اجتماعی در مکان‌های گوناگون، متفاوت است. بنابراین هر جامعه باید با توجه به شرایط اقتصادی، زیست‌محیطی، اجتماعی و سیاسی خود، در کنار توجه به اهداف جهانی پایداری، تعریفی از پایداری اجتماعی ارائه داده و تحقیقات جامعی در جهت ارزیابی این مفهوم در بستر شهر و محله خود انجام دهد .

۷-۳محله پایدار اجتماعی

مارین ویلیام (۲۰۰۳) می‌نویسد: «محلات پایدار اجتماعی ظرفیت مقابله با تغییر و پذیرش موقعیت‌های جدیدو ویژگی‌هایی را که در جهان امروز به‌شدت ضروری‌اند، دارند». لازمه این ظرفیت این است که هر فردی آزادی انتخاب چگونگی بهبود کیفیت زندگی در بستر محلات و شبکه‌های اجتماعی خود را داشته باشد. بر اساس دستاوردهای میزگرد بریتیش کلمبیا در مورد محیط و اقتصاد، محلات پایدار اجتماعی این توانایی‌ها را دارند: «دستیابی و حفاظت از سلامت شخصی، فیزیکی، ذهنی و روانی- پرورش مناسب خود-فراهم آوردن سرپناه مناسب برای خود-داشتن

فرصت‌های شغلی سودمند و معنی‌دار- بهبود دانش و درک جهان اطرافش-ایجاد فرصت‌هایی برای بیان خلاقیت و لذت بردن از این ابتکار به روشی که نیازهای روانی و معنوی را برآورده سازد-بیان حس هویت با استفاده از میراث و فرهنگ- لذت از حس تعلق-اطمینان از حمایت دوطرفه اجتماعی از طرف جامعه محلی-لذت آزادی از تبعیض و برای کسانی که ازنظر فیزیکی مشکل دارند، لذت از محله‌ای بیمانع- لذت بردن از عدم ترس و امنیت افراد، و مشارکت فعال داشتن در امور مدنی» (Roseland et al., 2005). می‌توان گفت محله پایدار اجتماعی بر اساس پنج اصل تساوی و عدالت اجتماعی، تنوع، ارتباط و پیوند، کیفیت زندگی و نظارت و مشارکت اجتماعی است. (Barron, Gauntlett, 2002)

از بررسی ادبیات موضوع، مفاهیم متعددی برداشت می‌شود که دو مفهوم اصلی در هسته مفهوم پایداری اجتماعی شامل مباحث تساوی اجتماعی و مباحث مربوط به پایداری اجتماع محلی هستند. تساوی اجتماعی شامل دسترسی به خدمات و فرصت‌هاست درحالی‌که پایداری اجتماع محلی شامل ابعاد فرعی زیادی مانند حس تعلق به محله، تعاملات اجتماعی و امنیت محله، کیفیت محیط بومی، رضایت از مسکن، دوام، و مشارکت در فعالیت‌های جمعی مدنی است.

در رابطه با تساوی اجتماعی، آگیمن و اوانز (۱۹۹۴) این‌گونه استدلال می‌کنند که تمامی تفاسیر پایداری متضمن برخی عوامل تساوی هستند. همین‌طور الکین و همکارانش (۱۹۹۱) بر این باورند که»توسعه پایدار چیزی بیش از حفاظت محیطزیست را شامل می‌شود و نیاز به تساوی را نیز در برمی‌گیرد. هم تساوی درون نسلی برای برطرف کردن نیازهای قشر تهیدست در جامعه، و هم تساوی میان نسلی برای اطمینان از رفتار عادلانه برای نسل‌های آینده، باید مدنظر قرار بگیرد.

(p.203)“ علاوه بر مفهوم مطرح‌شده مفاهیم سرمایه اجتماعی، پیوستگی اجتماعی و محرومیت اجتماعی نیز تأثیر قابل‌توجهی بر پایداری محلات دارند. این مفاهیم در محله متضمن این عوامل‌اند:۱- تعاملات درون محله و شبکه‌های اجتماعی؛ ۲- مشارکت جامعه؛ ۳- حس تعلق و غرور؛ ۳- ثبات محله؛ ۴- امنیت. از دیگر ابعاد بررسی از منظر پایداری جامعه، ثبات آن است. ثبات اجتماعی معمولاً با سطوح بالاتر همبستگی اجتماعی و فوایدی همچون سطح کم جرم و جنایت همراه است (Jenks, Jones, 2010: 109)

۷-٤ارزیابی پایداری

ارزیابی پایداری معمولاً به‌عنوان بخشی از فرایند سنجش تأثیر جنبه‌های مختلف توسعه پایدار محسوب می‌شود (FME, 2007:8).ارزیابی پایداری منعکس‌کننده اندازه‌گیری و سنجش و به‌طور فزاینده به‌عنوان مهم‌ترین ابزار جهت تغییر شرایط در راستای توسعه پایدار است . (Pope & Annandale, 2004:596).

به‌عبارت‌دیگر ارزیابی پایداری می‌تواند به‌عنوان وسیله‌ای برای شناسایی و سنجش احتمال و میزان تغییر سیاست و یا اندازه‌گیری اثرات اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی تعریف شود . (George & Kirkpatrick, 2003:3).

درصورتی‌که توسعه پایدار هدف نهایی باشد نیاز به ابزارها و روش‌هایی است تا بتوان به کمک آن‌ها حرکت به‌سوی پایداری را در مقیاس‌های مختلف (جهانی، ملی و محلی) اندازه‌گیری کرد (بدری و افتخاری، ۱۶:۱۳۸۲). ارزیابی پایداری به‌طور فزاینده‌ای تحت تأثیر مجموعه‌ای از ابزارهای ارزیابی است (Ness, et al, 2007:499). به‌کارگیری هریک از روش‌های سنجش پایداری نیازمند ابزارهایی برای جمع‌آوری داده‌ها است که این از طریق تعیین و انتخاب معیارها و شاخص‌ها امکان‌پذیر می‌باشد. انتخاب معیارها و شاخص‌ها بسته به هدف و رویکرد مطالعه و ابزاری که برای سنجش پایداری انتخاب می‌گردد متفاوت بوده و از دامنه و سطح پوشش مختلفی برخوردار است (de Ridder, 2006:21).

۷-۵- اهداف و معیارهای محله پایدار اجتماعی را می‌توان این‌گونه بیان کرد:

- **تساوی و عدالت اجتماعی:** محله فرصت‌های متساوی برای همه ساکنین، به‌خصوص فقیرترین و آسیب‌پذیرترین قشر جامعه را با توجه به نیازهای نسل حاضر و آینده، فراهم آورد؛ یعنی ایجاد فرصت‌های یکسان برای همه، تساوی بین ساکنین بومی، تساوی در راستای حقوق بشر، تساوی میان افراد تهیدست.

- **تنــوع:** محلـه تنـوع را بهبـود می‌بخشـد و ترویـج می‌کنـد. محلـه شـامل گروه‌هـای متنـوع اسـت و تفـاوت را ارزش می‌دانـد.

- **ارتبــاط و پیونــد:** محلـه فراینـد، سیسـتم و سـاختاری ایجـاد کنـد کـه ارتبـاط درون و بیـرون محلـه را در سـطوح عمومـی، خصوصـی و رسـمی بهبـود ببخشـد؛ یعنـی کمیـت و کیفیـت فرآیندهـای اجتماعـی، سـاختارهای ناظـر بـر فرآیندهـای اجتماعـی، سـازمان‌های مدنـی و عمومـی و خدمـات محلـه تعامـلات را تقویـت می‌کنـد.

- **کیفیـت زندگـی:** محلـه از فراهـم بـودن نیازهـای اولیـه اطمینـان داشـته و بـرای همـه افـراد، گروه‌هـا و اجتماعـات کیفیـت زندگـی را ترقـی دهـد. ایـن اصـل شـامل مشـخصه‌های زیـادی ماننـد داشـتن حـس تعلـق، حـس مـکان، حـس امنیـت، حـس خودارزشـی، ارتبـاط بـا طبیعـت، حـس توانمندسـازی و مسـئولیت، و حـس خوداتکایـی سـاکنین بـه محلـه اسـت.

همچنیـن سـاکنین دارای کیفیـت خـوب زندگـی ازلحـاظ سـلامتی، داشـتن شـغل، درآمـد و اسـتاندارد زندگـی، مسـکن و هـوای پـاک، خـاک و آب هسـتند و فرصت‌هایـی بـرای توسـعه روابـط اجتماعـی و شـخصی دارنـد.

- **نظــارت و مشــارکت اجتماعــی:** محلـه فراینـدی دموکراتیـک ایجـاد کـرده و سـاختاری بـاز و مسـئول بـرای نظـارت داشـته باشـد. ایـن اصـل بـه معنـی دسترسـی بـه اطلاعـات، دانـش و متخصصیـن اسـت. همچنیـن فرایندهـای دموکراتیـک و سـاختارهای نظارتـی محلـه مؤثـر، یکپارچـه و مسـئول‌اند و عدالـت و حقـوق قانونـی را پیونـد می‌دهنـد.

در دسـامبر ۲۰۰۱ اتحادیـه لیکـن اروپـا قـراردادی را از معیارهـای اجتماعـی امضـا کردنـد (European Council, 2001b).

در ایـن قرارداد ۴ بعـد مهم از معیارهای اجتماعی شـامل: فقـر مالـی، کار، سـلامت و آمـوزش را در نظـر گرفتـه شـد. در برنامه‌ریـزی و طراحـی داشـتن حالت‌هـای بهتریـن کار و زندگـی در اروپـا معیارهـای توسـعه شـامل موضوعـات: سـلامتی، کار، درآمـد، آمـوزش، خانـواده، مشـارکت اجتماعـی، مسـکن، محیط‌زیسـت، حمل‌ونقـل، امنیـت، آسـایش، رضایـت زندگـی اسـت. (Adelle, Pallemaerts, 2009(Eurofound, 2009)

اصـولاً بـرای ارزیابـی و پایـش بهتـر هـر موضوعـی شـاخص‌هایی[1] تعییـن می‌شـود. بـرای توسـعه پایـدار اجتماعـی نیـز شـاخص‌هایی در نظـر گرفته‌شـده اسـت.(جدول۱)

Indicators of sustainable development Guideline & Methodologies,2007

۸-یافته‌هــای پژوهــش (تجزیه‌وتحلیــل شــاخص‌های پایــداری اجتماعــی)

۸-۱عدالت و برابری (بررسی فقر)

بـر اسـاس نتایـج به‌دسـت‌آمده از پرسشـنامه بـا توجـه بـه اینکـه در هـر سـه محلـه اکثـر افـراد دارای مشـاغل آزاد می‌باشـند، (۶۱٪) افـراد در محلـه اردام سـطح درآمـد آن‌هـا کمتـر از ۴۰۰۰۰۰ تومـان و (۳۰ ٪) سـطح درآمدشـان ۶۰۰۰۰۰- ۴۰۰۰۰۰ و (۹٪) ۱۰۰۰۰۰۰ تـا ۶۰۰۰۰۰ میلیـون تومـان اسـت. بـا توجـه بـه اینکـه هیچ‌یـک از افـراد درآمـد بـالای ۱۰۰۰۰۰۰ میلیـون تومـان نداشـته‌اند، ایـن نشـان میدهـد کـه سـاکنین ایـن محلـه در سـطح طبقاتـی نسـبتاً پایینـی قـرار دارند.

درحالی‌کـه شـاغلان واقـع در محلـه سرشـور کـه از دو قشـر عمـده (خرده‌فروشـی‌ها و واحدهـای کوچـک صنفـی کـه در اکثـر مـوارد، سـکونت آن‌هـا در نزدیکـی محـل کسـب و پیشـه اسـت و فروشـگاه‌ها و بنگاه‌هـای اقتصـادی بزرگ‌تـری کـه بـا ارائـه انبـوه اجنـاس و یـا خدمـات بـه زائـران از سـطح درآمـد قابل‌توجهـی برخوردارنـد بیشـتر آن‌ها محل سـکونت خـود را در دیگر حوزه‌هـای شـهری برگزیده‌انـد و هـر روز در رفت‌وآمد به محـل کسـب و پیشـه خـود هسـتند) تشـکیل می‌گردند. درمجمـوع (۳۰٪) افـراد محلـه سـطح درآمـد کمتـر از ۴۰۰۰۰۰ تومـان و (۴۰ ٪) سـطح درآمدشـان ۶۰۰۰۰۰- ۴۰۰۰۰۰ و (۲۰٪) ۱۰۰۰۰۰۰ تـا ۶۰۰۰۰۰ میلیـون تومان و (۲۰٪) افـراد درآمـد بـالای ۱۰۰۰۰۰۰ میلیـون تومـان داشـته‌اند. ایـن نشـان‌دهنده ایـن اسـت کـه سـاکنین ایـن محلـه در سـطح طبقاتـی نسـبتاً خوبـی قـرار دارند. از طرفـی در محلـه آبکـوه بـا وجـود مشـاغل غیررسـمی همچـون انبارهـای نـان خشـک، فال‌گیرهـا، انبارهـای تفکیک زباله و ...، بالا بودن نرخ اشتغال زنان در محدوده موردنظـر و مالکیـت قولنامه‌ای سـاختمان‌ها حاکی از این اسـت کـه سـاکنان این محلـه از فقـر نسـبی برخوردارند.

۱- شاخص کمیتی است به‌عنوان نماینده کمیت‌های همگن متعدد. ابزاری است برای مقایسه تغییرات یک پدیده در دو زمان متفاوت.

جدول ۱– شاخص‌های توسعه پایدار: شاخص‌های اجتماعی؛ مأخذ:
Indicators of sustainable development Guideline & Methodologies, (2007)

شاخص‌ها	معیار	زیرمعیار
برابری و عدالت	فقر	درصد جنسیت زیر خط فقر
		میزان نابرابری درآمد زنان به مردان
		نسبت بیکاری
	برابری جنسیتی	نسبت درآمد زنان به مردان
بهداشت	وضعیت تغذیه	وضعیت تغذیه کودکان
	نسبت مرگ‌ومیر	نسبت مرگ‌ومیر زیر پنج سال
	فاضلاب	امید به زندگی
	آب آشامیدنی	درصد افرادی که از امکانات و تسهیلات مناسب دفع فاضلاب بهره‌مند هستند
	ارائه خدمات بهداشتی	افرادی که به آب آشامیدنی سالم دسترسی دارند
		ایمن‌سازی در مقابل بیماری‌های کودکان
		درصد افراد اجراکننده برنامه تنظیم خانواده
آموزش	سطح آموزش	تعداد افرادی که آموزش‌های ابتدایی را گذرانده‌اند
		سطح دسترسی به آموزش‌های تکمیلی بزرگ‌سالان
	سواد	نسبت بزرگ‌سالان باسواد
مسکن	شرایط زندگی	میزان مساحت ساختمان به ازای هر فرد
امنیت	جرایم	تعداد مجرمین به ازای هر ۱۰۰۰۰۰ هزار نفر
جمعیت	تغییر جمعیت	نسبت رشد جمعیت
		جمعیت رسمی شهری و ساکنان غیررسمی

۸-۲بهداشت

با توجه به اینکه در محله اردام فعالیت‌های صنعتی وجود ندارد، لذا آلودگی صوتی محسوسی و همچنین فعالیت‌هایی که منجر به آلودگی هوا شوند وجود ندارد، اما با وجود مکان‌هایی از قبیل زمین‌های بایر و فاقد کاربری و ... در این محله منجر به مکانی برای دفن زباله گردیده است. همچنین پوشش گیاهی حاشیه معابر (درختکاری و چمن‌کاری) در سطح این محله ضعیف عمل میکند به‌طورکلی می‌توان بیان نمود که این محله فاقد آلودگی‌های محیطی است.

اما در محله سرشور به دلیل قرارگیری آن در مرکز شهر، عبور و مرور ترافیکی در آن بالا می‌باشد و کوچه‌های تنگ و باریک آن مملو از صدای ماشین‌ها است و درنتیجه آلودگی هوا را به همراه دارد. همچنین می‌توان سروصدا و آلودگی ناشی از ساخت‌وسازهای جدید در محله و عدم برخورداری از پوشش گیاهی را از بزرگ‌ترین مشکلات افراد در این محله نام برد. علاوه بر آن به دلیل فقدان جوی و کانیو در سطح معابر موجود در این محله درنتیجه عدم دفع آب‌های سطحی و گرفتگی معابر را به همراه داریم.

درنهایت با مشاهدات میدانی و اطلاعات حاصل از پرسشنامه در محله آبکوه می‌توان به عدم وجود سیستم دفع آب‌های سطحی، وجود انبارهای ذخیره مواد کهنه و نان خشک و... و عدم رسیدگی به نظافت معابر و فضاهای عمومی اشاره کرد که نشان‌دهنده عدم ارائه خدمات بهداشتی در این محله است.

تصویر۲)مکان های فاقد آلودگی محیطی در محله اردام

تصویر۳)عدم وجود جوی و کانیو در سطح معابر و دفع آب‌های سطحی بر اساس شیب معابر در محله سرشور

۸-۳ میزان تحصیلات افراد –سواد

بـر اسـاس نتایـج حاصـل از پرسشـنامه میـزان تحصیـلات افـراد در محـلات را می‌تـوان بدین‌صـورت شـرح داد. در محلـه اردام مقطـع بی‌سـواد (۰۱۲٪)، دیپلـم بیشـترین درصـد (۴۸٪) و بـالای دیپلـم (۱۵٪) را بـه خـود اختصـاص داده اسـت. همچنیـن ایـن محلـه به‌طـور نسـبی از افـراد بی‌سـواد کمتـر و بـالای دیپلـم بیشـتری بـه نسـبت دیگـر محـلات برخـوردار بـوده اسـت ایـن نشـاندهنده ایـن اسـت کـه سـاکنین ایـن محلـه به‌طـور نسـبی از سـطح تحصیـلات بالایـی برخوردارنـد.

در محلـه سرشـور (۲۵٪) افـراد بی‌سـواد و (۶۰٪) افـراد در مقطـع دیپلـم و (۱۵٪) افـراد بـالای دیپلـم می‌باشـند نتایـج حاصـل نشـاندهنده ایـن اسـت کـه سـاکنین ایـن محلـه به‌طـور نسـبی از سـطح تحصیـلات خوبـی برخوردارنـد امـا بـر طبـق اطلاعـات حاصـل از سرشـماری عمومـی نفـوس و مسکن،نسـبت متوسـط باسـوادی در سـطح منطقـه ۱ شـهرداری مشـهد، برابـر ۹۴٪ اسـت کـه ایـن عامـل در سـطح محلـه آبکـوه برابـر ۸۵/۱۵ می‌باشـد. سـطح سـواد در محلـه آبکـوه – سـعدآباد نسـبت بـه منطقـه یـک شـهرداری مشـهد بسـیار نازل‌تـر اسـت و می‌تـوان بیـان نمـود اکثـر افـراد بی‌سـواد هسـتند.(جدول ۲)

۸-٤ مسکن

بـر اسـاس بررسـی‌های به‌عمل‌آمـده در محـلات، مسـاکن ایجادشـده در محلـه اردام دارای قدمـت ۱۰ تـا ۲۰ سـال و دارای کیفیـت قابـل نگهـداری بـوده اگرچـه اکثـر سـاختمان‌ها فاقـد نمـا و دو طبقـه هسـتند.

در محلـه سرشـور واقـع در بافـت تاریخـی بـا توجـه بـه شـکل‌گیری از پیـش طراحـی نشـده ایـن محلـه، سـاختمان‌های آن قدمـت بـالای ۳۰ سـال و کیفیـت تخریبـی دارنـد بـا توجـه بـه مشـاهدات میدانـی به‌عمل‌آمـده سـاختمان‌ها ازنظـر نمـا اکثـراً فاقـد نمـا هسـتند. عـلاوه بـر آن اکثـر آن‌هـا ۲ تـا ۴ طبقه‌انـد.

در بافـت فرسـوده آبکـوه کـه اکثـر سـاختمان‌ها به‌صـورت ریزدانـه بـوده و فاقـد رعایـت اصـول شهرسـازی هسـتند سـاختمان‌های موجـود بـا قدمـت بیـش از ۳۰ سـال و کیفیـت غیـر مقـاوم می‌باشـند کـه اکثـر آن‌هـا نمـا ندارند.اگرچـه بـا توجـه بـه جـدول زیـر در محـلات فـوق نشـان می‌دهـد کـه سـرانه کاربـری مسـکونی در محلـه آبکـوه و اردام نزدیـک بـه یکدیگـر هسـتند و سـرانه کاربـری مسـکونی در محلـه سرشـور بیشـتر اسـت امـا بـا توجـه بـه اینکه مسـاکن ایجادشـده در محلـه اردام کـه دارای قدمـت ۱۰ تـا ۲۰ سـال می‌باشـد و بـا توجـه بـه بافـت جدیـد و انسان‌سـاخت آن دارای اصـول شهرسـازی بیشـتری بـوده نسـبت بـه مسـاکن ایجادشـده در بافـت تاریخـی سرشـور و بافـت

جدول ۲)بررسی میزان تحصیلات در محلات

محلات	بیسواد	دیپلم	بالای دیپلم
اردام	٪۱۲	٪۴۸	٪۲۵
سرشور	٪۲۵	٪۶۰	٪۱۵
آبکوه	پایین بودن سطح سواد		

جدول ۳)بررسی وضعیت مسکن در محلات

محلات	قدمت	کیفیت	طبقات	نمای ساختمانی	مساحت مسکونی	سرانه	تراکم ساختمانی
اردام	۲۰-۱۰ سال	قابل نگهداری	۲ طبقه	فاقد نما	١٦٦٠١٨,١٨	۲۷,۲۱	۰-۱۲۰٪
سرشور	بالای ۳۰ سال	تخریبی	۲ تا ٤ طبقه	فاقد نما	۳۷۵۵۱۸,١٦	۷۰,۵۳	۰-۱۲۰٪
آبکوه	بالای ۳۰ سال	غیر مقاوم	۲ طبقه	فاقد نما	۲۳٦۲۹۰	۲۳,۹۰	۰-۱۲۰٪

فرسوده آبکوه که دارای قدمت بالای ۳۰ سال و اکثراً تخریبی و غیر مقاوم هستند.(جدول ۳).

۸-۵بررسی امنیت اجتماعی

در بررسی شاخص امنیت اجتماعی در محلات با توجه به مشاهدات به‌عمل‌آمده و نتایج حاصل از پرسشنامه می‌توان بیان نمود که در محله اردام ضمن وجود کلانتری در این محله و میزان تردد بالا در ساعات فعالیت عملکردهای اطراف محله و نتایج حاصل از پرسشنامه که (۵۳٪) به عدم وجود امنیت در محله اشاره‌کرده‌اند به نظر میرسد در این محله، فضایی که کاملاً امنیت اجتماعی و عبوری داشته باشد، وجود ندارد.

همچنین در محله سرشور: ۳۰ درصد از ساکنان از قاچاق مواد مخدر و ۲۶ درصد از ساکنان از عدم امنیت گلایه دارند. مشکلات دیگر: سرقت، کمبود مدرسه و ازدحام جمعیت عنوان‌شده است.

در محله آبکوه زمین‌ها و مساکن متروک و مخروبه، تاریکی معابر تنگ و پرپیچ‌وخم و فضاهای غیرقابل‌دفاع در محله آبکوه - سعدآباد مورداستفاده اراذل و اوباش و باندهای قاچاق و خلافکار قرار می‌گیرد. درنتیجه می‌توان به پایین بودن امنیت اجتماعی در این محله اشاره نمود.

۸-۶-بررسی جمعیت و زیرمعیارهای آن

محله سرشور با جمعیت ۵۳۲۴ نفر و اردام با جمعیت ۶۱۰۲ نفر حدوداً دارای جمعیت یک اندازه هستند اما در محله آبکوه با توجه به نرخ رشد بالای آن که حدود ۱,۳۵٪ است و بعد خانوار ۴,۱۷ نفر در خانوار با جمعیت معادل ۹۸۸۶ نفر بیشترین جمعیت را در بین محلات به خود اختصاص

تصویر ۴)گذرهای درون بافت با عرض کم و پیچ وخم زیاد در محله آبکوه

می‌دهد.

محله اردام با مساحت ۲۵ هکتار و آبکوه با مساحت ۳۹,۴۱ هکتار تقریباً مساحتی نزدیک به یکدیگر دارند. اما محله سرشور با مساحت ۷۶,۲۲ هکتار حدوداً سه برابر محلات فوق است.

درنتیجه در محلات اردام و آبکوه به نسبت جمعیت و مساحتی که دارند به‌طور تقریبی از تراکم جمعیتی بالایی برخوردار می‌باشند. همچنین دارای نرخ رشد بالا و فزاینده‌ای هستند. اما در محله سرشور با توجه به جمعیت و مساحت آن از تراکم جمعیتی مناسبی برخوردار است که می‌توان دلیل آن را با توجه به نرخ رشد منفی جمعیت آن، مهاجرت افراد از این محله بیان نمود.

درمجموع با توجه به بررسی‌های به‌عمل‌آمده از موارد فوق‌الذکر می‌توان بیان نمود در بررسی

جدول۴)بررسی جمعیت در محلات

محلات	جمعیت (نفر)	مساحت (هکتار)	تراکم جمعیتی خالص	تراکم جمعیتی ناخالص	بعد خانوار (نفر در خانوار)	نرخ رشد (درصد)
اردام	٦١٠٢	٢٥	٣٢١	٢٤٤	٣.٩	١.٦
سرشور	٥٣٢٤	٧٦.٢٢	١٤١.٧٨	۶۹,۸۵	٣.٢	-٣.٤
آبکوه	٩٨٨٦	٣٩,٤١	٣٦٤,٩٧	٢٥٠,٨٥	٤,١٧	١,٣٥

میــزان عدالــت و (فقــر) و نتایــج حاصــل از ســطح درآمـد افـراد در محـلات، بـه ترتیـب محـلات سرشـور، اردام و آبکـوه عدالـت و برابـری در آن‌هـا بیشـتر وجـود دارد. می‌تـوان نتیجـه گرفـت کـه محلـه آبکـوه از فقـر بیشـتری بـه نسـبت دیگـر محـلات برخـوردار می‌باشـد و عـدم برابـری و عدالـت در آن بیشـتر اسـت.

همچنیــن در خصــوص ارائــه شــاخص بهداشــت بــا توجـه بـه مـوارد مذکـور محله اردام بـه دلیـل فقـدان آلودگـی محیطـی کـه ناشـی از موقعیـت قرارگیـری آن در بافـت جدیـد و حـوزه شـمال غـرب مشـهد اسـت از ارائــه خدمــات بهداشــتی مطلوب‌تــری بــه نســبت محـلات سرشـور و آبکـوه بهـره می‌بـرد؛ عـلاوه بـر آن پیـرو بررسـی میـزان تحصیـلات حاصـل از پرسشـنامه، محلـه اردام بـا کمتریـن درصـد در مقطـع بی‌سـوادی و بیشــترین درصــد در مقطــع دیپلــم و بــالای دیپلــم از محـلات سرشـور بـا میـزان نسـبی سـطح سـواد و آبکــوه کــه اکثــراً بی‌ســواد هســتند می‌تــوان عنــوان نمــود ایــن محلــه از ســطح ســواد بهتــری برخــوردار اســت.

بــا توجــه بــه قرارگیــری محلــه اردام در بافــت جدیــد قاســم‌آباد کــه بــا رعایــت اصــول شهرســازی صــورت پذیرفتــه اســت در خصــوص مبحــث مسکن می‌تــوان اظهــار کــرد کــه محلــه اردام بــا داشــتن مســکن بــا قدمــت پاییــن و کیفیــت بــالا و رعایــت اصــول شهرســازی دارای شــرایط مناســب‌تری بــه نســبت ســایر محــلات اســت.

بـر اسـاس نتایـج به‌دسـت‌آمده از پرسشـنامه در محلـه اردام بـه دلیـل عـدم امنیـت، ضمـن قرارگیـری کلانتری در ایـن محلـه و وجـود انـواع بزهـکاری در محلـه آبکوه، می‌تــوان بــه بــالا بــودن امنیــت در محلــه سرشــور بــه نسـبت سـایر محـلات اشـاره نمـود. همچنیــن در خصــوص مبحــث جمعیــت بــا تناســبات جمعیــت و مسـاحت محـلات نسـبت بـه یکدیگـر و نـرخ رشـد فزاینـده و منفـی در محـلات می‌تـوان نتیجـه گرفـت محلـه سرشـور بـا متعادل‌تـر بـودن حـد جمعیـت و تراکــم آن مناســب‌تر از محلــه اردام، و محلــه اردام بـه نسـبت نـرخ رشـد فزاینـده آن مناسـب‌تر از محلـه آبکـوه اسـت.

۹-تعیین وزن و اهمیت شاخص‌ها

روش‌هـای تصمیم‌گیـری چنـد معیـاره ابـزاری مناسـب جهـت رتبه‌بنـدی یـا انتخـاب یـک یـا چنـد جایگزیـن در مجموعــه‌ای از شــاخص‌های موجــود بــا توجــه بــه ویژگـی چندبعـدی و اغلـب معیارهـای متناقـض آن‌هـا اسـت. (Prato & Herath, 2007:628) ایــن روش‌هــا به‌منظــور انتخــاب مناســب‌ترین گزینــه از بیــن m گزینــه موجــود بــه کار می‌رونــد و خصوصیــت متمایـز آن‌هـا ایـن اسـت کـه اغلـب تعـداد معـدود و قابــل شمارشــی از گزینه‌هــای از پیــش تعیین‌شــده وجــود دارد (اصغرپــور، ۱۳۷۷). در حــوزه روش‌هــای تصمیم‌گیـری چنـد معیـاره مجموعـه بزرگـی از ابزارهـا جهــت کمــک بــه برنامــه ریــزان و سیاســت‌گذاران جهــت حــل مشــکلات تصمیم‌گیــری بــا در نظــر گرفتــن دیدگاه‌هــای اغلــب متناقــض وجــود دارد (Mota, et al, 2009:187) از آن جملــه می‌تــوان تکنیک‌هــای SAW, TOPSIS روش آنتروپــی و دیگــر روش‌هــا را نــام بــرد (Turskis, 2008:226). ایــن روش‌هــا در جهــت حــل مشــکلات گوناگــون و بــا اهدافـی متفـاوت می‌باشـد. در ایـن مقالـه مجموعـه شـاخص‌های موردمطالعـه شـامل ۶ شـاخص بـوده کـه استفاده‌شـده اسـت و بـا اسـتفاده از روش آنتروپـی وزن شــاخص‌ها بــه دســت می‌آیــد. بــه گفتــه‌ای دیگــر وزن شــاخص‌ها برگرفتــه از درجــه توزیــع آن‌هــا، در قالـب یـک صفحـه مختصـات اسـت کـه در اینجـا بـا اسـتفاده از روش آنتروپـی بـر اسـاس میـزان پراکندگـی آن‌هـا محاسـبه می‌شـود. بنابرایـن منبـع اصلـی تعییـن وزن شـاخص، روش آنتروپـی اسـت و از تکنیـک SAW بهتریــن گزینــه جهــت دســتیابی بــه محلــه پایدارتــر استفاده‌شــده اســت.

۹-۱-روش SAW (وزن دهی تجمعی ساده)

روش SAW، روش خوبــی بــرای اولویت‌بنــدی بــر اســاس بیشــترین امتیــاز بــوده و یکــی از ســاده‌ترین روش‌هــای تصمیم‌گیــری چنــد شــاخصه می‌باشــد. ایــن روش در زمانــی کــه تصمیم‌گیــری بــر اســاس چندیــن معیــار کمــی و کیفــی انجــام می‌شــود بســیار مهــم اســت و به‌آســانی جــواب ایــده آلــی را کــه ترکیبـی از بهتریـن مقادیـر دسـتیابی بـه همـه معیارهـا باشـد پیـدا می‌کنـد. و بـا محاسـبه اوزان شـاخه‌ها می‌تــوان به‌راحتــی ازایــن‌روش اســتفاده کــرد.

مدل SAW نیز به‌سادگی قابل اجرا و پیاده‌سازی است. به این صورت که به معیارها و گزینه‌هایشان بر اساس تجربیات فرد یا گروه امتیاز و ارزشی تعلق می‌گیرد. این مدل ساده‌ترین و اغلب پرکاربردترین روش به‌عنوان یک تکنیک تصمیم‌گیری چند معیاره است (Malczewski, 1997).که امتیازها به‌طور مستقیم توسط تصمیم‌گیرنده تخمین زده می‌شود (Janssen, 1992). برای تعیین وزن شاخص‌ها از روابط زیر استفاده‌شده‌است.

تشکیل ماتریس بی مقیاس خطی با استفاده از روش

$Nij=Aij/Max\ aij$

برای شاخص‌های مثبت

$Nij=Minaij/Aij$

برای شاخص های منفی، همچنین تعیین ماتریس P با استفاده از رابطه

$$Pij = \frac{Aij}{\sum_{i=1}^{m} aij}$$

است در مرحله بعد ماتریس EJ با توجه به رابطه

$$E.J = -K\sum_{i=1}^{m}\left[pIJ * N \quad pIJ\right]$$

به‌نحوی‌که

$$K = \frac{1}{\mathrm{h} \quad m}$$

محاسبه‌شده باشد و در مرحله بعد از تحلیل میزان انحراف هر یک از شاخص‌ها با استفاده از رابطه

$dj=1-Ej$

استفاده‌شده است. درنهایت برای تعیین وزن شاخص‌ها (W) از رابطه زیر استفاده شده است.

$$w.j = \frac{d.j}{\sum_{j=1}^{n} d.j}$$

ضرب ماتریسی بی مقیاس شده در اوزان شاخص‌ها را انجام داده و انتخاب بهترین گزینه با استفاده از معیار زیر تعیین می‌گردد.

$$A = A.i \Big| \max \sum_{j=1}^{n} nij \quad wij$$

جدول ۵) شاخص‌های موردمطالعه در ارتباط با ارزیابی کیفی پایداری اجتماعی

(-) جمعیت	(+) امنیت	(+) مسکن	(+) آموزش	(+) بهداشت	برابری و عدالت (+)	محلات
کم	کم	متوسط	متوسط	زیاد	زیاد	A۱ (اردام)
خیلی کم	متوسط	خیلی کم	کم	خیلی کم	متوسط	A۲ (سرشور)
زیاد	خیلی کم	خیلی کم	خیلی کم	خیلی کم	خیلی کم	A۳ (آبکوه)

جدول ٦)شاخص های موردمطالعه در ارتباط با ارزیابی کمی پایداری اجتماعی

(-) جمعیت	(+) امنیت	(+) مسکن	(+) آموزش	(+) بهداشت	برابری و عدالت (+)	محلات
۵	۵		۷	۹	۹	A۱(اردام)
۳	۷	۳	۵	۳	۷	A۲(سرشور)
۹	۳	۳	۳	۳	۳	A۳(آبکوه)

جدول ۷)ماتریس بی مقیاس شده خطی

(–) جمعیت	(+) امنیت	(+) مسکن	(+) آموزش	(+) بهداشت	برابری و (+) عدالت	محلات
۰,۶	۰,۷۱	۱	۱	۱	۱	Nij
۱	۱	۰,۴۲	۰,۷۱	۰,۳۳	۰,۷۷	
۰,۳۳	۰,۴۲	۰,۴۲	۰,۴۲	۰,۳۳	۰,۳۳	

جدول ۸)تعیین ماتریس احتمال شاخص ها

(-) جمعیت	(+) امنیت	(+) مسکن	(+) آموزش	(+) بهداشت	برابری و عدالت (+)	محلات
۰,۳۱	۰,۳	۰,٥٤	۰,٥	۰,٦	۰,٤۸	Nij
۰,٥۲	۰,٥	۰,۲۳	۰,۳	۰,۲	۰,۳٦	
۰,۱۷	۰,۲	۰,۲۳	۰,۲	۰,۲	۰,۱٦	

جدول ۹) محاسبه برای داده های مربوط به شاخص ها

جمعیت	امنیت	مسکن	آموزش	بهداشت	برابری و عدالت	شاخص
۰,۹۰	۰,۹۲	۰,۸۹	۰,۹۲	۰,۷۱	۰,۹۱	Ej

جدول۱۰) وزن شاخص های موردمطالعه

جمعیت	امنیت	مسکن	آموزش	بهداشت	برابری و عدالت	شاخص
۰,۱۳	۰,۱۱	۰,۱۵	۰,۱۱	۰,۳۸	۰,۱۲	Wj

۱۰-نتیجه‌گیری

برای رسیدن به شرایط مطلوب در هر جامعه‌ای اولین گام شناخت وضع موجود و تبیین مسائل و مشکلات آن جامعه و شناخت پایداری اجتماعی در بین محلات شهرهاست که در چند دهه گذشته تحولات گسترده‌ای را پشت سر گذاشته و امروزه باهم متفاوت هستند. عوامل اجتماعی تأثیرگذار بر پایداری اجتماعی متفاوت خواهند بود و محله‌ها بیش از هر چیز مکان‌هایی هستند که مردم در آن‌ها زندگی می‌کنند. این جریان نه به‌صورت انفرادی بلکه به‌صورت گروهی و در اجتماعات مردمی در حال وقوع است. ازآنجاکه عرصه عمومی محلات بسترساز تأمین نیازهای روانی، اجتماعی و فرهنگی و برقراری روابط اجتماعی چهره به چهره ساکنان محلات با یکدیگر بوده، هدف این تحقیق سنجش پایداری در بین محلات در بافت‌های تاریخی، فرسوده و نوساز شهری در کلان‌شهر مشهد است. در این زمینه روش ارزیابی آنتروپی شانون و SAW مطرح گردید تا عوامل مؤثر بر پایداری اجتماعی در بین محلات موردسنجش قرار گیرد و محله پایدارتر مشخص شود. درنتیجه در این روش ارزیابی از حاصل‌ضرب ماتریس شاخص‌ها و اوزان سه عدد

$$\begin{bmatrix} A_1 = 0.9161 \\ A_2 = 0.5989 \\ A_3 = 3633 \end{bmatrix}$$

به دست می‌آید که درنهایت با توجه به بزرگ‌تر بودن این اعداد نشان‌دهنده این است که محله اردام A۱، نسبت به دو محله دیگر و سپس محله سرشور A۲ و درنهایت محله آبکوه A۳ پایدار است.

کتابنامه

اصغرپور، محمدجواد. (۱۳۷۷). تصمیم‌گیری‌های چند معیاره. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
بحرینی، سید حسین. (۱۳۷۷). فرآیند طراحی شهری. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
برآبادی، محمود. (۱۳۸۳). ماهنامه شهرداری‌ها. شماره ۶۱ خرداد ۱۳۸۳.
پایگاه اطلاعرسانی شهرداری مشهد
جمعه پور، محمود. (۱۳۸۴). مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعه روستایی، دیدگاه‌ها و روش‌ها. تهران: انتشارات سمت.
رحیمی، حسین. (۱۳۸۳). مقدمه‌ای بر جغرافیا و توسعه پایدار. تهران: نشر اقلدیس.
رضوانی، علیرضا. (۱۳۸۴). در جست‌وجوی هویت شهری مشهد. وزارت مسکن و شهرسازی
رهنما، محمدرحیم. (۱۳۷۶). «حسینیه‌ها در بافت تاریخی شهر مشهد. محله آبکوه». مشکوه. شماره ۵۶ و ۵۷. پاییز و زمستان ۱۳۷۶. صفحه ۱۴۸
صرافی، مظفر. (۱۳۸۴). «شهر پایدار چیست؟». فصلنامه مدیریت و برنامه‌ریزی شهری. سال اول. شماره ۴.
عزیزی، محمدمهدی. (۱۳۸۲). تراکم در شهرسازی: اصول و معیارهای تعیین تراکم شهری. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
لینچ، کوین. (۱۳۷۶). تئوری شکل خوب شهر. ترجمه سید حسین بحرینی. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
مجتهدزاده، غلامحسین. (۱۳۷۸). برنامه‌ریزی شهری در ایران. تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.
مهندسان مشاور نقش آذین شهر. (۱۳۸۵). طرح توانمندسازی بافت فرسوده آبکوه مشهد.
مهندسان مشاور نقش محیط. (۱۳۸۸). الگوی توسعه و طرح تفصیلی حوزه شمال غرب شهر مشهد.

Ancell, S. & Thompson-Fawcett, M. (2008). The Social Sustainability of Medium Density Housing: A Conceptual Model and Christchurch Case Study. Housing Studies, 23, 3, 423–441
Brown, Leanne & Gauntlett, Erin.(2002). Housing and Sustainable Communities Stage ۱ Report – Model of Social Sustainability. Western:Inidicators Project (WACOSS). Australian Council of Social Services
Chiu, R. L. H. (2003). Social Sustainability, sustainable development and housing development: The experience of Hong Kong. I FORREST, R. & LEE, J. (Eds.) Housing and social change: East-west perspectives. Rutledge
Ciegis, R. (2009). Darnausvystymosivertinimas. Taikomojiekonomika: sisteminiaityrimai, 3(1)
De Ridder, W. (2006). Tool use in integrated assessments: Integration and synthesis report for the Sustainability A-Test project, Netherlands Environmental Assessment Agency, Netherland
Enyedi, G. (2004). Social sustainability of large cities. Ekistics, 69, www.gdir.ir.
Eurofound. (2009). EurLIFE Interactive Database, http://www.eurofound.europa.eu/areas/ qualityoflife/eurlife/index.php#Income%20
European Council. (2001b). Presidency Conclusions. Laeken European Council. 15-15 December.
George, C. (2003). Impact assessment Research Center, Institute for Development Policyand Management (IDPM), University of Manchester.
Jenks, M., & Jones, C. (Eds.). (2010). Dimensions of the sustainable city. London: Springer
Indicators of sustainable development Guideline & Methodologies. (2007).
Maclaren, V. (1996). “Urban Sustainability Reporting” Journal of the American planning Association.

Malczewski, J. (1997). Propagation of errors in multicriteria location analysis: a case study. In: Fandel G, Gal T (eds) Multiple criteria decision making. Springer, Berlin Heidelberg New York, 154 – 155.
Mota, C, et al. (2009). A multiple criteria decision model for assigning priorities to activities, International Journal of Project Management, 27, PP. 175-181
Ness, B. (2007). Categorizing tools for sustainability assessment, Ecological Economics, 60, PP, 498 – 508.
Pope, J. (2004). Conceptualizing sustainability assessment, Environment Impact Assessment Review, 24, PP, 595 – 616.
Prato, T. (2007). Multiple – criteria decision analysis for integrated catchment management, Ecological Economics, 63, PP.627 – 632.
Turksis, Z. (2008). Multi-Attribute contractors ranking method by applying ordering of feasible alternatives of solution in terms of prefer ability technique, technological and economic development Baltic Journal on Sustainability, 14, PP, 224-239.
WCED (World Commission on Environment and Development). (1987). Our Common Future, Oxford University Press, Oxford.